

Přednáška č. 3
Základní práva a svobody
Listina základních práv a svobod

JUDr. Michal Márton, Ph.D.

Základní práva a svobody

- jejich garance je nedílnou entitou moderního právního státu
- úprava základních práv a svobod občanů vymezuje autonomní prostory jednotlivce před zásahy státní moci (***liberální stát***)
- možnost jednotlivce podílet se na správě věcí veřejných (***demokratický stát***)
- úkoly státu poskytovat jednotlivci nějaká plnění (***sociální stát***)

Je tomu tak i v České republice?

Základní práva a svobody

a) postulát liberálního státu

-čl. 2 odst. 2, 3 usnesení ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“)

„ Státní moc lze uplatňovat jen v případech a mezích stanovených zákonem a to způsobem, který zákon stanoví.“

„Každý může činit to, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit to, co zákon neukládá“

Čl. 4 odst. 1 – 3 Listiny

„Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod.“

Základní práva a svobody

„Meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou upraveny pouze zákonem“

„Zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky“.

b) postulát demokratického právního státu

čl. 21 Listiny

Občané mají právo podílet se na správě veřejných věcí přímo nebo svobodnou volbou svých zástupců.

Volby se musí konat ve lhůtách nepřesahujících pravidelná volební období stanovená zákonem.

Základní práva a svobody

Volební právo je všeobecné a rovné a vykonává se tajným hlasováním.

Občané mají za rovných podmínek přístup k voleným a jiným veřejným funkcím.

c) postulát sociálního státu

čl. 26 Listiny

*Každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, **stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje.***

Základní práva a svobody

Čl. 30 Listiny

Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele.

Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.

Čl. 31 Listiny

Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.

Čl. 33 odst. 2 Listiny

Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možnosti společnosti též na vysokých školách.

Základní práva a svobody

Práva a svobody

Práva = spojená s formulacemi, podle kterých má někdo právo určitým způsobem jednat, vybírat si obsah a formy svého jednání nebo nejednat (**status activus/positivus**)

Čl. 16/1 Listiny

„ Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromně nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováním obřadu.“

Základní práva a svobody

Svobody = spojeny s ustanoveními, ve kterých se jednotlivcům něco zaručuje, garantuje jako nedotknutelné a hodné ochrany – garance prostorů, kde nebude státní moc zasahovat (**status negativus**)

Čl. 7 odst. 1 „*nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena*“.

Čl. 12 odst. 1 „*obydlí je nedotknutelné, není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí*“.

Základní práva a svobody

Charakteristika základních práv a svobod (typické znaky)

☐ **Ústavní zaručení** = v nejširším smyslu zakotvení v právním aktu, který má vyšší sílu než zákon (ústavní zákon, mezinárodní smlouva)

pozitivistické pojetí = každé subjektivní právo předpokládá existenci objektivního práva (Česká republika) „*co je psáno, to je dáno*“

přirozenoprávní pojetí = není vyloučeno, že osoba má ještě i jiná práva než ta, která jsou objektivně zachycena v právním předpise, plynoucí z přirozené povahy lidské osoby

Základní práva a svobody

☐ **nelze s nimi disponovat právním jednáním** – nevznikají na základě právního aktu nebo právního jednání jako v odvětvích soukromého práva

jsou trvalá v závislosti na pobytu na území, resp. pod jurisdikcí daného státu nebo na státním občanství a mají stejný rozsah pro všechny subjekty bývají označována jako:

- nezadatelná = nelze se jich vzdát
- nezczitelná = nelze je převést na jinou osobu
- nezrušitelná = nelze je zrušit (občané v tomto případě mají právo na odpor dle čl. 23 Listiny)
- nepromlčitelná = jsou trvalá

Základní práva a svobody

□ **mají povahu veřejného subjektivního práva** – vymezují vztah mezi jednotlivcem a státem, resp. veřejnou mocí, stát je zavázán ve všech třech mocích těmito právy

s tím také souvisí jejich zvláštní funkce

a) omezení státní moci – čl. 2 odst. 3 Ústavy, čl. 2 odst. 2 Listiny

b) nároky na pomoc ze strany státu – podle možností státu u sociálních a hospodářských práv

c) zajištění účasti jednotlivce na správě věcí veřejných – nejzákladnější volit a být volen

d) vytvoření záruk právní realizace - soubor tzv. justičních práv, která nositelům základních práv a svobod umožňují, aby je mohli ve vztahu k veřejné (státní) moci prosadit

Základní práva a svobody

Vývoj lidských práv

- 1. generace** – základní lidská práva a základní svobody (právo na život, osobní svobodu, zákaz nucené práce, domovní svoboda, svobody pohybu), částečně politická práva a právo na soudní ochranu, která mají původ již v 17.-18. století
- 2. generace** – hospodářská, kulturní a sociální práva – motorem pro jejich rozvoj bylo dělnické a křesťanské sociální hnutí zejména koncem 19. a poč. 20. století
- 3. generace** – neuzavřený okruh, často označována jako tzv. práva solidarity (právo na mír, právo na uspokojivé životní prostředí, právo na informace, národnostních menšin aj.)

Listina základních práv a svobod

Systematika

Hlava I. obecná ustanovení

Hlava II. Lidská práva a svobody

-oddíl I. základní lidská práva a svobody

-oddíl II. politická práva

Hlava III. Práva národnostních a etnických menšin

Hlava IV. Hospodářská, kulturní a sociální práva

Hlava V. Právo na soudní a jinou ochranu

Hlava VI. Společná ustanovení

- je součástí ústavního pořádku České republiky
- Listinu základních práv a svobod (dále jen „Listinu“) je nutno vnímat jako „katalog“ těchto práv, přičemž jejich ochrana, realizace, omezení a obsah jsou stanoveny zákonem

Listina základních práv a svobod

Vybraná lidská práva – výklad

Právo na život Čl. 6 Listiny	
každý má právo na život	lidský život vnímán v moderním právním státě jako nejvyšší hodnota (srov. Sparta, program euthanasie v Německu 30. let, nucené sterilizace aj.)
lidský život je hoděn ochrany již před narozením	ochrana těhotné ženy v pracovněprávních vztazích, mateřská dovolená nenarozené dítě, pokud jde o dědictví
nikdo nesmí být zbaven života	následky trestně právní (vražda, zabití a další skutkové podstaty trestných činů, jejichž následkem je smrt) a občanskoprávní (náhrady při usmrcení)
trest smrti se nepřipouští	výjimečný trest - doživotí

Listina základních práv a svobod

Vybraná lidská práva – výklad

Právo na život Čl. 6 Listiny	
porušení práv podle tohoto článku není, byl-li někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které není trestné	sebevražda zabití v nutné obraně výkon povolání vojáka
Právo na osobní svobodu Čl. 8 Listiny	
osobní svoboda je zaručena nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon	trestné činy proti svobodě (hlava II. trestního zákoníku) zbavení osobní svobody, omezování osobní svobody, zavlčení, loupež, vydírání
nikdo nesmí být zbaven svobody pouze pro neschopnost dostát smluvnímu závazku	za nesplnění smluvního závazku podléhá osoba toliko odpovědnosti občanskoprávní, ale nesmí být zbavena na svobodě

Listina základních práv a svobod

Vybraná lidská práva – výklad

Právo na osobní svobodu	
Čl. 8 Listiny	
obviněného nebo podezřelého z trestného činu je možno zadržet jen v případech stanovených v zákoně	příkaz k zadržení, zadržení podezřelého na místě, příkaz k zatčení, evropský zatýkací rozkaz
zadržená osoba musí být ihned seznámena s důvody zadržení, vyslechnuta a nejpozději do 48 hodin propuštěna na svobodu nebo odevzdána soudu. Soudce musí zadrženou osobu do 24 hodin od převzetí vyslechnout a rozhodnout o vazbě, nebo ji propustit na svobodu	maximální časová doba pro zadržení, když do této doby není dodána soudu, nebo ve lhůtě soud nerozhodne, musí být osoba propuštěna na svobodu
nikdo nesmí být vzat do vazby, leč z důvodů a na dobu stanovenou zákonem a na základě rozhodnutí soudu	zahájeno trestní stíhání, odůvodněný závěr, že se skutek stal, je trestným činem a spáchal jej obviněný, nelze účelu vzhledem k povaze a závažnosti trestného činu a osobě obviněného dosáhnout mírnějším opatřením + existence vazebního důvodu

Listina základních práv a svobod

Vybraná lidská práva – výklad

Právo na osobní svobodu

Čl. 8 Listiny

zákon stanoví, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavní zdravotnické péči bez svého souhlasu. Takové opatření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodne do 7 dnů.

osoba je pro své okolí nebezpečná ze zdravotních důvodů, tzv. detenční řízení

je nařízena izolace, karanténa nebo léčení podle zákona o ochraně veřejného zdraví,

ohrožuje bezprostředně a závažným způsobem sebe nebo své okolí a jeví známky duševní poruchy nebo touto poruchou trpí nebo je pod vlivem návykové látky

jeho zdravotní stav vyžaduje poskytnutí neodkladné péče a zároveň neumožňuje, aby vyslovil souhlas

Listina základních práv a svobod

Vybraná lidská práva – výklad

Právo vlastnit majetek Čl. 11 Listiny	
každý má právo vlastnit majetek, vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu	absolutní právo omezené právem druhého vlastníka, rovnost vlastníků pokud jde o obsah a ochranu jejich vlastnického práva
dědění se zaručuje	přechod majetkových práv ze zůstavitele na dědice v co nejširším okruhu, OZ účinný od roku 2014 rozšířil počet dědických tříd, aby minimalizoval institut tzv. odúmrti
zákon může stanovit, který majetek je ve vlastnictví státu, obce, určených právnických osob	nerostné bohatství podle horního zákona, silnice I. třídy, dálnice klíčové infrastrukturní a existencionální statky proti tomu tzv. koncept extrakomerční věci (vyloučené z obchodu, např. povrchové a podzemní vody podle vodního zákon, minerální vody podle lázeňského zákona)

Listina základních práv a svobod

Vybraná lidská práva – výklad

Právo vlastnit majetek Čl. 11 Listiny	
vlastnictví zavazuje, nesmí být užíváno na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem nebo chráněnými obecnými zájmy	vlastník při výkonu vlastnictví nesmí způsobit újmu na vlastnických či jiných právech ostatních vlastníků a dalších osob
výkon vlastnictví nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem	typicky sousedská práva
vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné jen ve veřejném zájmu, na základě zákona a za náhradu	vyvlastnění = přechod vlastnického práva z vlastníka do vlastnictví státu. nucené omezení = strpět na svém pozemku elektrické přípojky, vedení, potrubí aj.
daně a poplatky lze ukládat jen na základě zákona	daňový systém je nezbytným prostředkem k materiální existenci státu, ale i jakýmsi testem legitimacy instituce státu. Soustava daní musí být z hlediska její koncepce i konkrétní aplikace transparentní, předvídatelná a přiměřená.

Listina základních práv a svobod

Ostatní lidská práva a svobody – přehled (hlava II., III., V. Listiny)

nedotknutelnost osoby a jejího soukromí	čl. 7
zákaz nucených prací	čl. 9
ochrana lidské důstojnosti, cti, dobré pověsti a jména	čl. 10
nedotknutelnost obydlí	čl. 12
ochrana listovního tajemství a písemností a záznamů osobní povahy	čl. 13
svoboda pohybu a pobytu	čl. 14
svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání	čl. 15 a 16
politická práva svoboda projevu a právo na informace právo petiční právo shromažďovací právo sdružovací právo podílet se na zprávě věcí veřejných právo postavit se na odpor	čl. 17-23 čl. 17 čl. 18 čl. 19 čl. 20 čl. 21 čl. 23
práva národnostních menšin (hlava III. Listiny)	čl. 24-25
právo na soudní a jinou ochranu (hlava V. Listiny)	čl. 36-40

Listina základních práv a svobod

Hospodářská, kulturní a sociální práva (hlava IV. Listiny)

aneb zakládá Listina nárok na bezplatné zdravotnictví a školství..?

čl. 31 Listiny

Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.

Pl. 1 ÚS/2008 ze dne 28. 05. 2018

Z odůvodnění v bodě 116 nálezu: „patrně by ústavně obstála ekonomicky rovnocenná zákonná úprava plošně zvyšující pojistné o únosnou roční sumu a bonifikující pak ty, kteří zdravotní péči využívali v daném roce méně. Bod 114 připouští, že "případné individuální zásahy jsou však pochopitelně i nadále reparovatelné standardními postupy včetně ústavní stížnosti". Lze ho číst jednak jako připuštění možnosti domáhat se ústavní stížností ústavně konformního výkladu zákona, jednak jako odkaz na možnost, že v konkrétní tíživé sociální situaci znamená požadavek regulačního poplatku porušení například základních práv podle čl. 6, 7 či 10 Listiny nebo nedovolenou (nepřímou) diskriminaci podle čl. 1 a 3 Listiny (takto by neošetření nemajetného vězně kvůli nezaplacení regulačního poplatku, na kterýžto problém, zatím latentní, poukazuje výroční zpráva Českého helsinského výboru, mohlo být porušením čl. 7 odst. 2 Listiny).“

Listina základních práv a svobod

Hospodářská, kulturní a sociální práva (hlava IV. Listiny)

aneb zakládá Listina nárok na bezplatné zdravotnictví a školství..?

čl. 33 odst. 2 Listiny

Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.

Pl. ÚS 35/93 ze dne 15. 02. 1994

Právo na bezplatné základní a středoškolské vzdělání, které občanům přiznává čl. 33 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, má nepodmíněnou povahu. I když podle čl. 41 odst. 1 Listiny je možno se tohoto práva domáhat pouze v mezích prováděcích zákonů, lze sotva mít za to, že s šetřením mezi základních práv a svobod by ještě byla slučitelná zákonnou výjimkou zpochybněná nepodmíněnost práva na bezplatné základní a středoškolské vzdělání.

Pl. ÚS 27/95 ze dne 19. 12. 1995

Pokud jde o vyšší, než středoškolské vzdělání, je jeho poskytování spojováno s určitým procesem, jehož charakteristickým rysem je postupnost jednotlivých opatření. Zavedení bezplatného vzdělání na vyšších odborných školách představuje tedy za současné právní úpravy a v existujících společenských poměrech pouze cíl, k němuž jednotlivé smluvní strany směřují v souladu se svými možnostmi. Ani ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jež jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem (článek 10 Ústavy), nemají při úpravě vyššího, než středoškolského, vzdělání nepodmíněný podtext a pouze naznačují předpokládanou tendenci vývoje.

Listina základních práv a svobod

Hospodářská, kulturní a sociální práva (hlava IV. Listiny)

aneb zakládá Listina nárok na bezplatné zdravotnictví a školství..?

čl. 41 odst. 1 Listiny - Práv uvedených v čl. 26, čl. 27 odst. 4, čl. 28 až 31, čl. 32 odst. 1 a 3, čl. 33 a 35 Listiny je možno se domáhat pouze v mezích zákonů, které tato ustanovení provádějí.

DĚKUJI ZA POZORNOST